

Туренко Віталій Едуардович

*Доктор філософських наук, доцент кафедри філософії гуманітарних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

e-mail: vitali_turenko@knu.ua

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ АКАДЕМІЧНОЇ РЕЕМІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ

Резюме

У статті здійснено соціально-філософський аналіз академічної рееміграції як одного з ключових механізмів відновлення інтелектуального потенціалу держави в умовах воєнних та гібридних загроз. Академічна рееміграція розглядається не лише як процес фізичного повернення науковців, викладачів і студентів до країни походження, а як складний соціокультурний, ціннісний та безпековий феномен, що визначається взаємодією індивідуальних мотивацій, суспільних очікувань та державної політики. Обґрунтовано, що сучасні безпекові виклики суттєво трансформують традиційні моделі академічної мобільності, перетворюючи питання повернення інтелектуального капіталу на стратегічний чинник національної стійкості.

Визначено основні групи чинників академічної рееміграції: безпекові, економічні, інституційні, соціокультурні та світоглядно-ціннісні. Особливу увагу приділено ролі довіри до державних інституцій, збереженню національної ідентичності, перспективам професійної самореалізації та механізмам соціального партнерства між державою, освітніми установами й академічною спільнотою. Доведено, що рішення про повернення формується не лише під впливом матеріальних стимулів, а й через усвідомлення власної відповідальності за майбутнє суспільства та держави.

Наголошено, що ефективна політика академічної рееміграції повинна виходити за межі демографічного чи економічного підходу та спиратися на комплексне розуміння людського капіталу як стратегічного ресурсу

безпеки. Встановлено, що формування сприятливого середовища для повернення науковців потребує поєднання гарантій безпеки, розвитку академічної свободи, підтримки наукових досліджень та створення умов для професійної й особистісної реалізації.

Ключові слова: академічна рееміграція; безпекові загрози; людський капітал; академічна мобільність; соціальне партнерство; національна безпека; реінтеграція; інтелектуальний потенціал.

Вступ

Повномасштабна російсько-українська війна актуалізувала проблему збереження та відновлення людського капіталу як одного з визначальних чинників національної стійкості. За даними міжнародних організацій, мільйони громадян України були змушені залишити країну, серед яких значну частину становлять представники академічної спільноти: науковці, викладачі, аспіранти та студенти. У цих умовах академічна рееміграція постає не лише як демографічне чи освітнє явище, а як складова гуманітарної та національної безпеки держави.

Сучасні міграційні процеси демонструють, що повернення висококваліфікованих фахівців не відбувається автоматично після завершення кризових обставин. Рішення про рееміграцію залежить від складної системи факторів, серед яких особливе значення мають безпекові умови, економічні перспективи, якість державних інститутів, рівень суспільної довіри та збереження культурної ідентичності. У зв'язку з цим виникає необхідність соціально-філософського осмислення академічної рееміграції як процесу, що поєднує індивідуальні життєві стратегії та суспільні інтереси.

Мета статті — здійснити соціально-філософський аналіз основних чинників академічної рееміграції в контексті сучасних безпекових загроз.

Завдання дослідження:

1. визначити місце академічної рееміграції у системі сучасних безпекових викликів;
2. проаналізувати основні чинники, що впливають на рішення про повернення представників академічної спільноти;
3. окреслити соціально-філософські засади формування ефективної політики академічної рееміграції.

Методи дослідження

Методологічною основою дослідження виступає комплекс соціально-філософських підходів, що дозволяють розглядати академічну рееміграцію як багатовимірний соціальний феномен, пов'язаний із трансформацією міграційних процесів, функціонуванням освітньо-наукової сфери та забезпеченням національної безпеки. Застосовано системний

підхід для аналізу академічної рееміграції як складного суспільного явища, що перебуває на перетині міграційних, освітніх і безпекових процесів. Соціокультурний підхід дозволив розглянути роль ідентичності, цінностей, соціального капіталу та культурної належності у формуванні рееміграційних намірів. Використання елементів феноменологічного аналізу сприяло дослідженню суб'єктивного досвіду академічних мігрантів, їхніх мотивацій, очікувань і життєвих стратегій, пов'язаних із поверненням до країни походження.

Крім того, дослідження ґрунтується на принципах міждисциплінарності, що передбачають поєднання соціально-філософського, міграціологічного, освітнього та безпекового дискурсів. Це дозволяє розглядати академічну рееміграцію не лише як демографічний чи освітній процес, а як механізм відновлення інтелектуального потенціалу держави, зміцнення суспільної стійкості та забезпечення довгострокового розвитку України в умовах сучасних викликів.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені проблемам академічної мобільності, міграції людського капіталу, рееміграційних процесів та соціальної адаптації. Вагомий внесок у дослідження академічної мобільності та міжнародної циркуляції знань зробив Ф. Альтбах [1]. Соціально-економічні аспекти міграції висококваліфікованих кадрів та феномен «відпливу мізків» проаналізовано у працях Д. Капура [2]. Важливі підходи до вивчення рееміграції, циркулярної міграції та повернення людського капіталу запропонував Р. Кінг [3]. Теорію транснаціональної міграції та формування міграційних мереж розвивали А. Портес [4] і П. Ландольт [5]. Використання напрацювань зазначених авторів дозволило сформулювати комплексне бачення академічної рееміграції як соціального, культурного та безпекового феномену.

Результати дослідження

У сучасному світі людський капітал дедалі більше визначає конкурентоспроможність держав, їхню інноваційну спроможність та здатність протистояти кризам. Саме тому відтік висококваліфікованих фахівців набуває не лише економічного, а й безпекового виміру. Для країн, які переживають військові конфлікти, питання повернення інтелектуальних ресурсів стає одним із пріоритетів повоєнного відновлення.

Академічна рееміграція являє собою специфічний різновид міграційних процесів, пов'язаний із поверненням осіб, залучених до освітньої та наукової діяльності. Її значення полягає не лише у відновленні кадрового потенціалу університетів та наукових установ. Повернення дослідників сприяє трансферу знань, міжнародного досвіду, професійних практик і соціального капіталу, накопиченого під час перебування за кордоном.

В цьому контексті слушним буде зазначити про проблемну матрицю яку розкрила О. Журавель, яка стверджує, що підвищення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах євроінтеграції та глобалізації потребує узгодженої взаємодії держави й освітніх інституцій у подоланні комплексу взаємопов'язаних викликів. З боку держави пріоритетного значення набуває формування ефективної політики регулювання освітньої міграції та рееміграції, а також удосконалення механізмів бюджетного фінансування освіти з акцентом на підтримку науково-дослідної діяльності, розвиток кадрового потенціалу та забезпечення справедливого розподілу ресурсів. Водночас заклади освіти мають активніше інтегруватися до міжнародного освітнього простору через участь у програмах подвійних дипломів, запровадження міжнародних стандартів підготовки та розширення академічного партнерства. Особливу роль відіграє стимулювання академічної мобільності студентів, викладачів і науковців, розвиток програм професійного обміну, підвищення кваліфікації та залучення до міжнародних дослідницьких проєктів. Таким чином, конкурентоспроможність української освіти визначається не лише обсягами фінансування, а й здатністю держави та закладів освіти спільно реагувати на міграційні, інституційні та міжнародні виклики, забезпечуючи інтеграцію до європейського освітнього та наукового простору [1, с. 142].

У контексті війни особливого значення набуває концепція суспільної стійкості (societal resilience), відповідно до якої здатність держави відновлюватися залежить не лише від матеріальних ресурсів, а й від рівня освіченості населення, ефективності інститутів та готовності громадян брати участь у процесах відбудови. Саме академічна спільнота виступає одним із ключових носіїв інноваційного потенціалу та критичного мислення, необхідних для модернізації країни.

Водночас тривале перебування за кордоном сприяє інтеграції мігрантів у нові соціальні середовища. Зростання рівня добробуту, професійна реалізація, доступ до якісної наукової інфраструктури та стабільне безпекове середовище поступово формують альтернативні життєві стратегії, що можуть знижувати готовність до повернення. Через це академічна рееміграція потребує комплексного підходу, який враховує не лише економічні стимули, але й ширший спектр соціальних та ціннісних факторів.

Якщо ж говорити про ключові чинники академічної рееміграції в умовах безпекових загроз, то на нашу думку, ми можемо виокремити наступні:

1. безпекові;
2. економічні;
3. інституційні;
4. соціокультурні

Першою та найбільш очевидною групою чинників виступають безпекові фактори. Дослідження міграційних процесів свідчать, що відчуття фізичної безпеки є базовою передумовою прийняття рішення про повернення. У випадку України це стосується не лише завершення активної фази бойових дій, але й прогнозованості безпекового середовища, ефективності систем цивільного захисту та наявності міжнародних гарантій безпеки.

Другу групу становлять економічні чинники. Рівень заробітної плати, можливості кар'єрного зростання, фінансування наукових досліджень, доступ до грантових програм та сучасної дослідницької інфраструктури залишаються важливими передумовами рееміграції. Проте сучасний досвід демонструє, що матеріальні стимули самі по собі не здатні забезпечити масове повернення висококваліфікованих кадрів.

Не менш важливими є інституційні фактори, пов'язані з якістю державного управління. Довіра до державних інституцій, рівень бюрократичних бар'єрів, прозорість конкурсних процедур, дотримання принципів академічної свободи та автономії університетів безпосередньо впливають на готовність науковців пов'язувати своє майбутнє з країною походження. У сучасних умовах конкурентоспроможність національної наукової системи дедалі більше залежить від здатності забезпечити справедливі та передбачувані правила професійної діяльності.

Особливе значення мають соціокультурні чинники. Збереження родинних зв'язків, культурної належності, мовної ідентичності та соціального капіталу суттєво впливають на формування рееміграційних настроїв. У багатьох випадках саме почуття належності до національної спільноти стає визначальним аргументом на користь повернення навіть за умов менш сприятливих матеріальних перспектив.

Соціально-філософський аналіз дозволяє виділити також ціннісно-світоглядні фактори, які часто залишаються поза увагою економічних моделей міграції, адже вимушені переселенці та біженці часто зазнають втрати не лише звичного фізичного простору проживання, а й усталених соціальних контактів, культурного оточення та повсякденних практик, що відігравали важливу роль у формуванні їхньої особистої та колективної ідентичності. Такий розрив із звичним життєвим світом нерідко супроводжується почуттям невизначеності, дезорієнтації, втрати життєвих орієнтирів і може спричинити глибокі психологічні переживання. Тривалий стан тривоги, емоційна нестабільність та депресивні прояви суттєво обмежують здатність людини до стратегічного планування власного майбутнього та прийняття довгострокових рішень. За таких обставин особливого значення набуває збереження емоційного, культурного та символічного зв'язку з батьківщиною, який виступає важливим чинником психологічної

стійкості, підтримки особистісної ідентичності та формування мотивації до повернення [2, с. 75].

Це підтверджується тим, що для значної частини представників академічної спільноти рішення про повернення пов'язане з відчуттям громадянської відповідальності, прагненням долучитися до відбудови держави та усвідомленням власної ролі у формуванні майбутнього суспільства. Саме цей вимір особливо актуалізується в умовах війни, коли індивідуальні життєві стратегії набувають виразного суспільного значення.

Важливою умовою успішної академічної рееміграції є формування атмосфери суспільної довіри. Ф. Фукуяма розглядав довіру як фундаментальний ресурс соціального розвитку, що забезпечує ефективність колективної діяльності та стабільність суспільних інститутів. У контексті академічної рееміграції довіра виступає не лише психологічним чинником, а й важливим індикатором готовності громадян пов'язувати власне майбутнє з країною.

Тому, дійсно подолання зазначених проблем потребує створення умов для всебічного соціального розвитку науковців та викладачів, насамперед через розширення її можливостей для набуття змістовного соціального досвіду, громадянської активності та відповідальної участі в суспільному житті. Важливим завданням є трансформація пасивних або фрагментарних моделей соціалізації у форми діяльності, що сприяють розвитку ініціативності, критичного мислення, соціальної відповідальності та здатності до конструктивного впливу на суспільні процеси. Залучення як молоді, так і старшого покоління до освітніх, культурних, волонтерських, громадських та професійних практик здатне формувати нові ціннісні орієнтири й соціальні компетентності, необхідні для успішної самореалізації в умовах сучасних викликів [3, с. 9].

Не менш важливим є феномен національної ідентичності. В умовах війни значення ідентифікаційних практик істотно зростає. Для багатьох українських науковців перебування за кордоном не призводить до втрати зв'язку з Батьківщиною, а навпаки актуалізує усвідомлення культурної та громадянської належності. Відповідно, політика рееміграції повинна враховувати не лише матеріальні аспекти повернення, але й механізми підтримки культурних зв'язків із закордонними академічними спільнотами.

Особливо перспективною видається модель соціального партнерства, що передбачає координацію зусиль держави, університетів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Такий підхід дозволяє перейти від адміністративного стимулювання повернення до формування комплексного середовища реінтеграції. Йдеться не лише про створення робочих місць, а й про розвиток менторських програм, академічних мереж, грантової підтримки та механізмів професійної адаптації. Тому академічна

реєміграція постає не як одноразовий акт повернення, а як тривалий процес соціальної реінтеграції, що потребує системної підтримки та супроводу.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що академічна реєміграція в умовах сучасних безпекових загроз є багатовимірним соціальним феноменом, який виходить далеко за межі традиційного розуміння міграційних процесів. Вона виступає важливим інструментом відновлення інтелектуального потенціалу держави та складовою забезпечення її гуманітарної й національної безпеки.

Встановлено, що рішення про повернення представників академічної спільноти формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників: безпекових, економічних, інституційних, соціокультурних та ціннісно-світоглядних. При цьому визначальну роль відіграють не лише матеріальні стимули, а й рівень довіри до державних інституцій, збереження національної ідентичності, можливості професійної самореалізації та усвідомлення особистої відповідальності за майбутнє суспільства.

Обґрунтовано, що ефективна політика академічної реєміграції повинна базуватися на принципах соціального партнерства, академічної свободи, інституційної довіри та комплексного розвитку людського капіталу. Лише за таких умов повернення науковців і викладачів може стати не епізодичним явищем, а стійким механізмом післявоєнного відновлення та довгострокового розвитку України.

Список посилань:

1. Altbach P. G. *Global Perspectives on Higher Education*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016. 240 p.
2. Kapur D., McHale J. *Give Us Your Best and Brightest: The Global Hunt for Talent and Its Impact on the Developing World*. Washington, D.C.: Center for Global Development, 2005. 344 p.
3. King R. *Return Migration and Regional Economic Development: An Overview* // *Return Migration and Regional Economic Problems*. London: Croom Helm, 1986. P. 1–37.
4. Portes A. *Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities* // *International Migration Review*. 1997. Vol. 31(4). P. 799–825.
5. Portes A., Landolt P. *Social Capital: Promise and Pitfalls of Its Role in Development* // *Journal of Latin American Studies*. 2000. Vol. 32(2). P. 529–547.
6. Журавель Ю. В. *Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України — Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного*

управління за спеціальністю 25.00.02 — механізми державного управління. — Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2025

7. Голодний М. І. Філософія ідентичності українських біженців, Академічна міграція та рееміграція в контексті національної безпеки України: збірник наукових матеріалів всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 18 квітня 2024 року) / Ред. кол. А. Є. Конверський, Л. В. Губерський та ін. Київ: ВАДЕКС, 2024, с.74-76.
8. Альохін М. «Перші ластівки» втрати молоді покоління центеніалів: Соціально-філософський та педагогічний контексти. Ввічливість. *Humanitas*. 2022. № 3. С. 3-10.

References:

1. Altbach, P. G. (2016). *Global Perspectives on Higher Education*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
2. Kapur, D., & McHale, J. (2005). *Give Us Your Best and Brightest: The Global Hunt for Talent and Its Impact on the Developing World*. Washington, DC: Center for Global Development.
3. King, R. (1986). Return Migration and Regional Economic Development: An Overview. In *Return Migration and Regional Economic Problems* (pp. 1–37). London: Croom Helm.
4. Portes, A. (1997). Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. *International Migration Review*, 31(4), 799–825.
5. Portes, A., & Landolt, P. (2000). Social Capital: Promise and Pitfalls of Its Role in Development. *Journal of Latin American Studies*, 32(2), 529–547.
6. Zhuravel, Yu. V. (2025). *Derzhavne rehulivannia konkurentospromozhnosti zakladiv osvity Ukrainy* [State regulation of the competitiveness of educational institutions in Ukraine] (Doctoral dissertation). Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine.
7. Holodnyi, M. I. (2024). *Filosofiiia identychnosti ukrainskykh bizhentsiv* [Philosophy of identity of Ukrainian refugees]. In A. Ye. Konverskyi, L. V. Huberskyi, et al. (Eds.), *Akademichna mihratsiia ta reemihratsiia v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zbirnyk naukovykh materialiv vseukrainskoi naukovoї konferentsii* (Kyiv, April 18, 2024) (pp. 74–76). Kyiv: VADEKS.
8. Alyokhin, M. (2022). “Pershi lastivky” vtraty molodi pokolinnia tsentenialiv: Sotsialno-filosofskiy ta pedahohichniy konteksty [“The first signs” of the loss of the centennial generation youth: Socio-philosophical and pedagogical contexts]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (3), 3–10.

Vitalii Turenko

*Doctor of Philosophical Sciences, Senior Researcher, Associate Professor of the
Department of Philosophy of the Humanities*

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

e-mail: vitali_turenko@knu.ua

**SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE MAIN
FACTORS OF ACADEMIC RE-MIGRATION IN THE CONTEXT
OF SECURITY THREATS**

Abstract

The article provides a socio-philosophical analysis of academic re-migration as one of the key mechanisms for restoring a state's intellectual potential under conditions of military and hybrid threats. Academic re-migration is examined not merely as a process of the physical return of researchers, academics, and students to their country of origin, but as a complex sociocultural, axiological, and security-related phenomenon shaped by the interaction of individual motivations, societal expectations, and public policy. It is argued that contemporary security challenges significantly transform traditional patterns of academic mobility, turning the return of intellectual capital into a strategic factor of national resilience.

The study identifies the principal groups of factors influencing academic re-migration, including security-related, economic, institutional, sociocultural, and worldview-value factors. Particular attention is paid to the role of trust in state institutions, the preservation of national identity, prospects for professional self-realization, and mechanisms of social partnership among the state, educational institutions, and the academic community. It is demonstrated that the decision to return is shaped not only by material incentives but also by an awareness of personal responsibility for the future development of society and the state.

The article emphasizes that an effective policy of academic re-migration should extend beyond demographic or economic approaches and be grounded in a comprehensive understanding of human capital as a strategic security resource. It is established that creating a favorable environment for the return of scholars

requires a combination of security guarantees, the development of academic freedom, support for scientific research, and the provision of opportunities for both professional and personal fulfillment.

Keywords: academic re-migration; security threats; human capital; academic mobility; social partnership; national security; reintegration; intellectual potential.

Надійшла до редакції/ Received: 28.03.2026

Прорецензовано/ Revised: 12.04.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.05.2026